

EL DEBAT A CATALUNYA

Un farol i una venjança que ja duren massa: una polarització impulsada per l'elit

Carol Galais

Segons Carol Galais, el conflicte ha estat molt mal gestionat per part de les elits polítiques: ho demostren tant el lawfare o judicialització del conflicte, que erosiona la democràcia espanyola, com el farol de l'independentisme sense tenir una bona mà. Il·lustració: César Cromit

Quin és el punt de partida del conflicte?

Per bé que hi va haver alguns moviments entre associacions i grups de professionals reaccionant al recurs d'inconstitucionalitat contra l'Estatut de Catalunya que va presentar el PP el 2006, el punt de partida del conflicte el podem situar el 28 de juny 2010, quan veu la llum la sentència del Tribunal constitucional que declara nuls 14 articles de l'Estatut. El contingut impugnat es replica en altres estatuts, que s'aproven més o menys en la mateixa època que el català i que, contràriament a aquest últim, es deixen estar. El greuge és evident; a més, s'afegeix al descontentament per la crisi econòmica i la seva gestió des del govern central. La manifestació del 10 de juliol («Som una nació. Nosaltres decidim») convocada per Òmnium Cultural va ser una fita remarcable, en què es va evidenciar el suport a la independència que hi havia en un sector gens menyspreable dels principals partits catalanistes -per exemple, amb les Joventuts de CDC desplegant una pancarta que

deia «Catalonia is not Spain»-. Pel que fa a l'amplitud del suport a la convocatòria, no oblidem que a la capçalera de la manifestació hi havia Montilla, a més de personalitats dels principals partits catalans, tret del PPC i C's. Tanmateix, l'actor polític que va sortir directament beneficiat d'aquest punt d'inflexió fou CiU, que guanya les eleccions al novembre.

Aquí entrariem a la segona fase del conflicte, en què reivindicacions de naturalesa econòmica s'afegeixen tant als desitjos d'autogovern -que es venien identificant amb l'independentisme ja en dècades anteriors- com als que se senten agreujats per la sentència contra l'Estatut. Aquesta confrontació començaria amb la proposta de pacte fiscal per a Catalunya, proposada per Mas i rebutjada per Rajoy a la tardor de 2012, que porta a una dissolució del parlament català i a la convocatòria d'unes noves eleccions autonòmiques on CiU es presenta amb el lema «La voluntat d'un poble». És en aquest punt en què l'independentisme guanya suficient base social per a fixar l'agenda de la política catalana i esdevenir el primer i principal problema per a polítics i molts ciutadans. L'independentisme guanya pràcticament un milió de suports gairebé d'un dia per l'altre -sobretot entre simpatitzants i votants de Convergència- com a conseqüència de les decisions estratègiques de les elits.

De cop, a partir de l'any 2012, l'independentisme va convertir-se en una opció vàlida i no particularment extrema o exòtica. El fet que el partit que més temps ha ostentat el poder a Catalunya opti per l'independentisme fa pensar que aquesta és una opció viable

De cop, l'independentisme és una opció vàlida i no particularment extrema o exòtica, ja que la «casa gran del catalanisme» (la marca que Mas va inventar per a CDC el 2007) l'abraça i en fa bandera. Amb aquest moviment, es generen una sèrie de mecanismes a l'opinió pública: d'una banda, es trenca l'espiral del silenci pels que ja anteriorment tenien preferències o identitats independentistes però no havien trobat que fos una opció prou popular com per significar-se públicament. D'altra banda, el fet que el partit que més temps ha ostentat el poder a Catalunya -i que per tant més coneix les institucions i els entrellats d'aquestes- opti per l'independentisme fa pensar que aquesta és una opció viable: si aquesta formació canvia de parer oficialment, és que és el signe dels temps, el que "toca". Finalment, tenim votants fidels de CiU, acostumats a seguir i creure en les habilitats negociadores dels seus líders i que perceben un canvi en l'orientació del seu partit, amb el qual s'identifiquen. Parlo dels votants, no de les bases. A CiU sempre hi va haver un sector independentista que creix amb els greuges de l'Estatut (2010) i que es torna majoritari al congrés de Reus al març de 2012, en què s'aprova la independència com a objectiu polític.

La seqüència, doncs, seria: radicalització -per una banda- de les bases de Convergència a partir dels greuges de 2010 i radicalització -per altra- dels ciutadans a partir del canvi oficial d'objectius pel que fa a la independència amb el congrés de 2012 i el rebuig de Rajoy al pacte fiscal. Jo diria que, a partir d'aquí, la pedra engega a rodar muntanya avall i totes

les decisions que prenen líders i partits independentistes en la tercera i quarta fase del conflicte -la preparatòria del referèndum i la posterior a la seva repressió, respectivament- són conseqüència de les expectatives i el clima d'opinió generats fins aquí.

Per evitar la situació actual, n'hi haguera hagut prou amb què el PP no hagués posat un recurs d'inconstitucionalitat contra l'Estatut d'Autonomia el 2006. També hagués estat en la seva mà trobar un acomodament a les demandes de pacte fiscal de Mas, fins i tot obrir el meló del concert econòmic. Entre 2012 i 2016, també hauria pogut condicionar aquesta i altres demandes al resultat d'un referèndum seguint l'estela del govern britànic amb el referèndum escocès. Més endavant, ja en ple 2017, el PP hagués pogut ignorar completament els moviments de les institucions polítiques catalanes sobre el referèndum. El 1997 la Lliga Nord va organitzar un referèndum sobre la independència de Padània, que va obtenir 5 milions de votants i un suport a la independència del 97%. Què va fer l'estat Italià? Considerar-ho un acte de partit, és a dir, ignorar-ho. Què va fer el Partit Popular? Reprimir-ho amb pràcticament tots els mitjans disponibles. Augmentar l'aposta. Com ha tornat a fer cada vegada que ha tingut ocasió d'humiliar al seu oponent. Evidentment, el PSOE hagués pogut ser més valent tant en la seva defensa de l'Estatut com en la gestió de la darrera fase de la crisi i hi ha moltes més institucions de l'Estat que han posat cullerada per interès i convicció; però l'actor polític que més ha fet per portar-nos on som ara és el Partit Popular, i bona part dels altres organismes i actors que ens han portat on som o són conseqüència dels nomenaments del PP o representen exactament els mateixos interessos i valors.

D'altra banda, els partits i entitats independentistes hagueren pogut recular en algun moment, cert, però no hem d'oblidar dues coses: una, que la majoria de responsabilitat recau sobre qui té més poder, en aquest cas el govern espanyol. Dos, que la inèrcia de fer de Catalunya el boc expiatori per part de les forces nacionalistes espanyoles queda establerta el 2006 i es consagra amb la creació de Ciudadanos el mateix any. Des de llavors s'instaura aquesta mena de lluita per veure qui té la mà més dura amb Catalunya, per a definir un grup social d'identitat anticatalana i reivindicar-se com el seu representant polític. El PP s'hi aboca clarament amb l'esclat de la crisi econòmica, en adonar-se que no podrà fer-ho millor que els socialistes, i que no podrà tornar a vendre's com a "bon gestor econòmic". Què li queda, doncs, per convèncer al seu electorat? La defensa de la unitat d'Espanya. Hem de tenir en compte també un altre factor: el cessament definitiu de l'activitat armada d'ETA el 20 d'octubre del 2011, fet que provoca la necessitat de trobar un nou arxienemic. Si no hi hagués hagut demandes d'un pacte fiscal, un referèndum o la independència haurien buscat raons en la política lingüística, en l'escola o la televisió públiques. La competència partidista i el fet que Catalunya s'hagi convertit en un "issue" de la política nacional són claus per entendre on som i com de serà de difícil sortir-nos-en.

La competència partidista i la inèrcia de fer de Catalunya el boc expiatori de les forces nacionalistes espanyoles són claus per entendre on som

La possibilitat d'haver liquidat el conflicte en algun moment de 2017 amb la materialització de la independència ni la contemplo, perquè ni existien les famoses estructures d'estat; ni era real el convenciment sobre la conveniència i la factibilitat de la independència entre molts polítics independentistes; ni hi havia suports significatius per part d'actors internacionals rellevants; ni tampoc existia una vertadera consciència, per part del gruix dels ciutadans independentistes, dels costos a curt i llarg termini que implicava la declaració d'independència.

Què ha fet malament cada part? Que han fet bé les parts?

Les forces constitucionalistes han fet moltes coses malament si entenem que l'objectiu és la pau social; però el que han fet els ha anat molt bé per a la seva pròpia supervivència i cohesió interna. Demonitzar un acte de democràcia directa -el referèndum- no és quelcom que hagi millorat la cultura política espanyola. Haver-nos portat el *lawfare* -la judicialització del conflicte- tampoc és quelcom que ens hagi apropat als estàndards democràtics. La guerra jurídica és un dels aspectes que haurien d'aturar-se per higiene democràtica, ja que alguns autors coincideixen en qualificar-ho de "cop d'estat tou" en altres països i VOX s'ha avingut a jugar a aquest joc millor fins i tot que el PP, en guanyar presència mediàtica erigint-se com acusació particular de líders independentistes. En el mateix sentit, la repressió de l'independentisme -tot i no haver tingut el ressò internacional que s'esperava- no ha apaivagat la catalanofòbia, ans al contrari, ha despertat una fal·lera difícil d'assedegar.

Què s'ha fet malament des de l'independentisme? Moltes coses, començant per anar de farol sense tenir una bona mà; no calibrar bé el rang d'accions i els recursos inegotables de l'Estat ha estat una gran errada de l'independentisme. Entre les coses que ha fet bé està haver portat -durant un temps- un relat coherent i capaç d'anar sumant suports entre sectors no particularment nacionalistes. Entre la llei de consultes (2014) i aproximadament la llei del referèndum (setembre de 2017) es va associar efectivament la independència amb una lluita per la democràcia, cosa que va generar un consens important. Però a mesura que s'acostava l'1-O, potser com a resposta als senyals de l'Estat que anunciaven la repressió, hi va haver un canvi. D'una banda, l'apel·lació als drets humans, que supeditava la possibilitat de créixer a que la repressió fos brutal i, a més, reconeguda internacionalment com a tal, cosa que no va passar. Posteriorment hem tornat als greuges sorgits de la repressió i als símbols. Personalment trobo a faltar el clima previ al 9-N (2014), en què els partits independentistes feien un esforç pedagògic en explicar els avantatges -polítics, socials i econòmics- que tindria l'assoliment de l'estat propi. Trobo que els discursos més normatius, morals i identitaris sumats als elements simbòlics no tenen potencial per a convèncer a qui no es troba ja identificat amb la causa independentista o agreujat. Trobo que no s'ha intentat prou el fet de parlar a les preferències d'organització territorial dels ciutadans en comptes de dirigir-se a les seves identitats.

Els discursos normatius, simbòlics i identitaris no tenen potencial per convèncer a qui no es troba ja identificat amb la causa

independentista

Finalment, alguns autors han parlat de la figura d'un heroi de la retirada, absent ara mateix dins del panorama català si no és per la veu d'algunes polítiques exiliades i, en part, pel paper que està fent ERC -o alguns dels seus líders- a la política estatal. Sense reconèixer una derrota sense pal·liatius no es pot plantejar un nou calendari per a noves expectatives -més realistes- independentistes. Qualsevol moviment sobre el tauler, qualsevol concessió a les forces independentistes, semblaria ridícula a l'ombra de les expectatives creades.

Com aconseguim que les forces independentistes, catalanistes i constitucionalistes de totes les tendències aconseguixin un acord per proposar una oferta unitària a la sortida del conflicte?

En primer lloc, dubto molt que hi hagi un interès real per part dels partits polítics i institucions en refredar el grau de conflicte entre Catalunya i Espanya. Per a alguns partits, la lluita contra les pretensions independentistes constitueix la seva principal eina de mobilització política. Només les forces polítiques amb una agenda centrada en altres temes que no siguin el territorial poden estar interessades a desencallar el conflicte per a fer virar l'atenció de l'opinió pública cap a aquests altres assumptes. Tal vegada els partits que es troben més ben situats per a destensar la situació són els que no tenen res a perdre ni a guanyar amb el conflicte territorial, i que són sovint qualificats despectivament d'"equidistants".

Un altre tema és com haurien de portar-se a terme aquests moviments. La passió i immediatesa amb la qual es reacciona a qualsevol declaració dels polítics catalans o espanyols en relació amb el conflicte -tant des dels mitjans tradicionals com des de les xarxes socials- poden posar en perill qualsevol intent de refredament, cremant els actors implicats. Sembla paradoxal, perquè la transparència és una qualitat democràtica essencial, però si el conflicte va ser sembrat i esperonat per les elits, potser han de ser aquestes mateixes elits les que pactin i portin a la taula una proposta tancada que no trontolli durant el procés per les crítiques dels partidaris d'una o una altra opció.

En segon lloc, quina és la proposta que pot aconseguir moderadament totes les parts -però cap totalment-? On es troba el punt mitjà? Existeix un plantejament que pràcticament cap actor defensa amb passió i que suposa un retrocés humiliant pels independentistes i una passa endavant pràcticament revolucionària per a l'immobilisme espanyolista: el federalisme. A sobre, és una opció poc coneguda pel públic en general. Existeix també la possibilitat d'impulsar mesures tèbies del Títol VIII de la Constitució que més o menys tothom recolza des de fa anys, però que no són a l'agenda pública ara mateix, com ara reformar el Senat per tal que esdevingui una cambra de representació territorial o blindar una llista curta de competències per a l'Estat, deixant la distribució de la resta en mans del

principi de subsidiarietat.

Crec que seria més plausible a curt o mig termini treballar en la direcció d'aconseguir un grau d'autonomia fiscal similar al del País Basc. Seria, a més, un retorn al punt d'inflexió, a l'inici del "procés" com l'entenem ara. Tot i que implicaria una reforma seriosa de l'ordenament jurídic espanyol, crec que seria més fàcil de vendre a l'opinió pública espanyolista. Per començar, els diversos motius pels quals els diversos governs catalans no van considerar seriosament aquesta possibilitat abans de 2012 -la crisi econòmica, per exemple- podrien fer que els governs de la resta d'autonomies s'inhibissin de demanar-ho, evitant una epidèmia en la línia del "cafè per a tots". El "cupó" no és cap regal, és una compensació simbòlica i un reconeixement parcial de certa sobirania, però amb certes contrapartides, diguem, molestes, ja que és un sistema de risc unilateral.

A més, l'atenció actual de l'opinió pública espanyola a aspectes relacionats amb l'economia i la salut poden ajudar a emmarcar aquesta reforma com a un assumpte més administratiu que polític; emfasitzant el fet que ja existeixen antecedents al territori i que no han posat les autonomies que gaudeixen d'aquesta diferència més a prop de la independència. Aquesta possibilitat sonava totalment ridícula en els mesos posteriors a octubre de 2017 entre els partidaris de la independència; la percepció de la viabilitat del trencament total amb l'Estat sumada als greuges posteriors -repressió, empresonaments, etc.- presentava qualsevol mena d'arranjament fiscal com a les "molles" enfront del "pa". Però tres anys després, potser es pot tornar a posar sobre la taula i presentar-ho aquí com a una de les famoses estructures d'estat.

Si el conflicte va ser sembrat i esperonat per les elits, potser han de ser aquestes mateixes elits les que pactin i portin a la taula una proposta tancada que no trontolli durant el procés per les crítiques dels partidaris d'una o una altra opció

Un altre tema és l'amnistia pels presos polítics catalans. Hi ha veus que qualifiquen la demanda independentista d'intent de fer un *framing* antidemocràtic al govern d'Espanya pel fet de remetre a l'amnistia de 1977, però això és absurd. Per començar, perquè existeixen antecedents d'una amnistia a presos independentistes durant la 2ª República. A més, una amnistia vindria a posar aturador al *lawfare*. Igualment, ara mateix la veig poc viable -que no poc raonable-, i més probable algun tipus de via intermèdia, com ara un indult i la reforma del delictes de sedició. Per al PSOE es tractaria d'arribar a un resultat similar sense irritar els seus votants.

Finalment hi ha el gran elefant a l'habitació: el referèndum i el dret a decidir. D'una banda, crec que cal recuperar la demanda per ser la que més consens social va assolir durant tot el procés sobiranista a Catalunya. Però aquesta demanda implica abandonar el discurs de la unilateralitat, i entendre que hi ha certs escenaris a l'arena política espanyola on això és més probable que s'accepti; fet que alhora fa retrocedir els partits independentistes a una

casella autonomista i acceptar el seu possible paper clau al parlament espanyol. Crec que, més o menys, és això el que a nivell tàctic està fent ERC.

Reptes socials, polítics i econòmics a Catalunya

A mi em preocupa especialment la polarització afectiva. Sempre s'ha dit que les elits enarboraven un trencament social a Catalunya que en realitat no existia. Però les enquestes ens indiquen que darrerament sí que hi ha una tensió més acusada entre partidaris de les diverses forces polítiques i arranjaments territorials. S'ha vist una deshumanització del contrari en la invenció d'epítets derogatoris per als partidaris de l'opció contrària -molt utilitzats en xarxes socials- i finalment veiem que la distància entre el nostre partit preferit i el partit més odiat -que és com mesurem la polarització afectiva- s'ha anat eixamplant, particularment des de 2012. En aquest sentit, caldria que els partits prenguessin responsabilitats, desactivant algunes de les línies del conflicte, deixant d'utilitzar alguns símbols i expressions que mobilitzen aquest capital emocional.

Finalment, em preocupa també com pot evolucionar la percepció que els ciutadans tinguin de la participació política, més enllà del vot. Si entenen que la participació en un referèndum no és possible, que la participació en marxes i manifestacions multitudinàries pacífiques no és útil i que l'expressió de la ira en protestes més contundents tampoc porta enlloc; quina serà la seva conclusió? La repressió que han patit els CDR pot haver transmès la idea que l'acció directa no és legítima. L'experiència del Tsunami Democràtic sembla haver estat pensada des de dalt per canalitzar la ira, més que per a assolir un objectiu concret, i pot haver nodrit la desconfiança cap a iniciatives sorgides, aparentment, de la societat civil. Les eleccions "plebiscitàries" i els seus representants no arriben al final del mandat, i no acabem una legislatura amb normalitat des de la VIII (2006-2010). En definitiva, una ciutadania més apàtica, desil·lusionada, desafecta i desconfiada no és la base ideal per a construir el "demos" de cap nou estat, ni tampoc una societat funcional en el marc actual.

Carol Galais

Carol Galais és politòloga. Actualment, és investigadora i professora agregada al Departament de Ciències Polítiques i de l'Administració de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) amb una beca Ramon y Cajal. És Doctora en Ciència Política per la Universitat Pompeu Fabra i ha dut a terme diverses estades d'investigació postdoctoral a la UAB, a la Universitat de Montréal i a la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Ha sigut investigadora visitant a la Universitat d'Stanford i professora associada a la Universitat Pompeu Fabra. Els seus interessos de recerca giren al voltant de l'opinió pública i la participació local, amb especial èmfasi en els factors psicològics que condueixen a la participació, i ha dut a terme estudis sobre l'interès polític, l'eficàcia interna i el vot com a deure. Actualment, les seves investigacions també inclouen els vincles entre l'ús d'Internet i la participació política i el procés de socialització política.